

ARCHÉ (v čase)

Když se nejstarší řeční filosofové (zajisté inspirováni mýty, ale v distanci vůči nim) tázali po ARCHÉ, tázali se nejen po tom, co na počátku „bylo“ (a proto následně – tudíž i dnes – již „není“), nýbrž po tom, co jak na počátku, tak i vždycky potom „vládne“. Snad právě proto se to slovo ve filosofické tradici tak mocně ujalo, neboť bylo etymologicky pevně spjata se slovesem ARCHEIN. I když se kontext, v němž ho filosofové užívali, pronikavě změnil z politického (srv. v POLIS např. „archóntí“ jako „vladaři“) na kosmický (TA PANTA, veškerenstvo), byl „počátek“ vždycky pevně spjat s „řádem“, v tomto kosmologickém významu dokonce pravým, krásným řádem (KOSMOS). Důležitým atributem ARCHÉ bylo to, že nevzniká ani nezaniká, zatímco naopak (podle Anaximandra) všechno to, co vzniká a zaniká, pochází z ARCHÉ, a pak se zase do ARCHÉ vrací a do ní zaniká. Tak vede myšlenka a zejména problém ARCHÉ k problému jakoby mnohem nesnadnějším, totiž k myšlence a problému FYSIS. Předně tu je problém, jak je vůbec možné, že něco vzniká (že se něco „rodí“), když se nutně rodí z něčeho nevzniklého. Jak může něco, co je samo bez počátku, založit počátek něčeho, co nebylo, pak nějaký čas „ve světě“ (pomíjejících skutečností, tedy jakoby polo-skutečností, nižších skutečností) pobude, a potom zase zanikne? A jak je vůbec možné, že se ve světě, kde jako jediná (?) pravá skutečnost „jest“ nevzniklá a nezanikající ARCHÉ, objevují skutečnosti vznikající, nějaký čas trvající a nakonec opět zanikající, tedy skutečnosti nižší, jakoby „druhého řádu“? (Možná, že právě tato nejasnost až neprůhlednost vedla některé myslitele k předpokladu, že ARCHÉ není pouze jedna, ale že jich je více, možná dokonce mnoho ARCHAI; někteří řeční myslitelé už toho termínu ani neužívali, ale skutečnost jím označovanou a míněnou stále měli na mysli.) Na tomto pozadí pak dává dobrý smysl oddělení dvou oborů filosofických otázek, vlastně dvou filosofických „disciplín“, jak to později vidí (a zavádí) Aristotelés: jednak tu má být zkoumán svět vznikajících, proměnlivých a zanikajících skutečností, jímž se má zabývat „fysika“, a na druhé straně svět toho, co nevzniká ani nezaniká, a tím se má zabývat „meta-fysika“. „META“ sice původně znamenalo „vedle“, „za“, ale později bylo pevně spjata s hodnocením a hodnotící představou něčeho „nad“, tedy něčeho „vyššího“. (Aristotelés měl ovšem i zde za to, že je třeba odlišovat „nadřazenost“, co sice není podrobeno změně, ale čeho je „mnoho“, od nadřazenost toho, co je nevzniklé, neproměnné a nezanikající, ale je „jedno“; tím se však nyní nehodláme zabývat.)

(Písek, 070301-1.)